

GEIGER OG HANS SIDSTE BOG

AF F. ZEUTHEN

THEODOR GEIGER, der i Sommer døde paa Vejen hjem fra et Forelæsningsophold i Canada og U.S.A., var en fremragende Begavelse og en stærk Personlighed, som i de korte Perioder, han virkede her i Landet, har sat et dybt Spor.

Hans Liv var omskiftende og begivenhedsrigt. Han var født i München 1891, studerede Rets- og Statsvidenskab i München og Würzburg, men blev afbrudt af Krigen. Efter fire Aars Militærtjeneste under den første Verdenskrig, hvor han bl. a. som Ordonnans foretog Rejser til Hest gennem store Dele af Rusland, blev han Dr. jur. 1918. Derefter havde han Ansættelse i de statistiske Departementer i München og Berlin. 1924—28 var han Forstander for Berlins Arbejderhøjskole. 1928 blev han Professor i Sociologi ved den tekniske Læreanstalt i Braunschweig, men blev i 1933 afskediget som nationalt upaalidelig, idet han ikke vilde bøje sig for det nye Regimente. I de følgende Aar levede han som Emigrant i København, hvor han navnlig fik skrevet sin store, teoretisk prægede Sociologi. 1938 blev han Professor i dette Fag ved Aarhus Universitet, men allerede 1940 blev han af den tyske Besættelsesmagt forvist til Odense og maatte derefter 1943 flygte til Sverige, hvor han fortsatte sin Forfattervirksomhed, indtil han 1945 vendte tilbage til sit Embede i Aarhus. I de sidste Aar har han trods en svær Sygdomsperiode med uformindsket Energi kastet sig ind i en Række omfattende, erfaringsmæssige Undersøgelser, navnlig Studierne over de danske Aandsarbejderes sociale og lokale Oprindelse og den store Lytterundersøgelse. Desuden har han i Efterkrigsaaarene taget kraftig Del i det internationale sociologiske Samarbejde, til sidst som Formand for det internationale sociologiske Forskningsraad.

Geiger lod sig ikke slaa ud af de mange Forstyrrelser i Arbejdet. I Aarene efter den sidste Krig vilde han ved forceret Arbejde indhente det forsømte og søge at naa mest muligt, saa længe Liv og Helbred strakte til. Hjemrejsen fra Amerika foregik paa et Skib, hvor han holdt Forelæsninger for amerikanske studerende.

Geiger bragte paa mange Maader noget nyt til Danmark. Han var uhyre belæst og mødte med en Alsidighed, som ikke er almindelig inden for Samfundsvidenskaberne her i Landet. Ogsaa danske kulturelle og praktiske Forhold satte han sig grundigt ind i. Hans Form var klar og rammende;

den kunde være baade lærd og populær. I et Brev fra 1946 nævner han Polemik som en af sine hobbies (»Laster: Kaffe og Tobak. Dyder: ingen jeg ved av«). Samtaler med Geiger i de Aar, han var her i Landet, var Oplevelser fulde af Charme og Belæring. For, som Professor Knud Illum siger i sin Nekrolog i Aarsskriftet for Aarhus Universitet, hans kritiske Begavelse var forenet med en i høj Grad venlig Indstilling. Men han kunde være skarp i den offentlige Diskussion, navnlig naar han mente at staa over for falske Profeter.

En fuldstændig Fortegnelse over Geigers større og mindre Arbejder vil blive meget omfattende. De første af dem var af rent juridisk Karakter, men allerede tidligt kom han ind paa sociologiske Emner, saaledes bl. a. »Die Masse und ihre Aktion« (1926), »Die soziale Schichtung des deutschen Volkes« (1932) og »Erbflege« (1934); en dansk Udgave heraf kom samme Aar med Titlen »Samfund og Arvelighed«. I den følgende Periode i København samlede Geiger sig om sin over 700 Sider store »Sociologi — Grundrids og Hovedproblemer«, der foruden en teoretisk Del indeholder mere konkrete Afsnit om Kultursociologi, Statssociologi og historisk Sociologi. Derefter fulgte bl. a. »Kritik af Reklamen« (1943) og under Sverigesopholdet og i Forbindelse med dette »Intelligensen« (1944) og »Debat med Uppsala om Moral og Ret« (1946). Samme Aar kom Geigers Indlæg i Metodediskussionen »Ranulf contra Geiger«. De sidste Aar var det navnlig de ovenfor nævnte store Institutionsundersøgelser, som optog ham, jfr. Publikationerne: »Den danske Intelligens. 1500—1900« (1949), »De danske Studenters sociale Oprindelse« (1950) og »Soziale Umschichtung in einer dänischen Mittelstadt« (1951), som behandler Bevægelser mellem sociale Grupper i Aarhus gennem to Generationer. Samtidig naaede han en Mængde Bidrag til udenlandske Tidsskrifter og Samleværker foruden Gæsteforelæsningsrunder omkring.

Som det vil ses, laa Geigers Emner ved Økonomiens Grænser eller endnu længere ude. Foruden sociale Forskydninger og Grupperinger er navnlig behandlet Ideologierne og disses Forbindelse med de sociale Forudsætninger. Fra sin Ungdom var han paavirket af Max Weber. Diskussionen navnlig i Tyskland om den marxistiske Historieopfattelse danner et væsentligt Udgangspunkt; men i Stedet for Dvælen ved Dogmer og Moddogmer er Geiger gaaet videre til Nutidsproblemer og har i stigende Grad behandlet disse erfaringsmæssigt.

Til denne korte Henvisning til Geigers Hovedarbejder skal — maaske noget vilkaarligt — føjes en kort Omtale af den sidste lille Bog: *Fortidens Moral og Fremtidens*, der udkom kort efter Geigers Død¹⁾.

¹⁾ Mennesket i Tiden VI. Hans Reitzels Forlag, København 1952. 84 sider. Yderligere foreligger i omtrent afsluttet Form en Bog paa Tysk om Ideologikritik.

Denne populære Bog indeholder Tanker, som laa Geiger stærkt paa Sinde, og som han ofte havde været inde paa. Den er skrevet i et ligefremt og kraftigt Sprog og havde muligvis givet Anledning til voldsom Diskussion, om Geiger havde levet. Det er sikkert i hans Aand, naar der til Gengivelsen af dens Indhold, i de fleste Tilfælde forholdsvis ordret, knyttes nogle kritiske Bemærkninger.

De primitive Samfund kender ikke Forskel paa Skik, Moral og Ret. Visse »Adfærdsmønstre« har her vundet Hævd gennem Vane og Efterligning. Skikken optræder med Pligtaccent. Afvigelser fra den kan medføre katastrofale Følger. Samvittighedens Stemme er her den sociale Angst.

Den senere Udvikling medfører en Deling af den oprindelige Enhed. Skikken udvikler sig udadtil til Ret som en upersonlig Institution, samtidig med at Moralen udvikler sig gennem en Inderliggørelse og Personliggørelse. Samvittighedens dømmende Magt flyttes over til den moralske Personlighed selv.

Herved opstaar *Moralforbistringen*, idet »de dogmatiske Moralsystemer — teologiske og verdslig-filosofiske — modsiger hinanden. Middelalderens Værdifællesskab er opløst. Og Samfundets Bestaaen er truet, naar Folk handler over for hinanden efter indbyrdes uforenelige Retningslinier. Moralen var ikke længere et Sæt af Normer, hvorefter man kunde leve i gensidig Forstaaelse. Tværtimod, man sloges om selve de moralske Grundsætninger, efter hvilke man var villig til at fordrages. Vi er naaet til »Værdiernes Ragnarok«.

Her føres nu — uden Hensyn til den pæne Borgers dybe Forargelse — *Værdinihilismen* ind paa Scenen: »Værdier er Myte, og Værdidomme er Vrøvl«. Nedbrydning af den mangetungede Værdiidealisme betyder efter Geigers Opfattelse ikke en Nedbrydning af Moralen, men en Nybegrundelse paa en sikrere Basis. De fleste vil vel her anvende mindre kategoriske Udtryk end Geiger. Værdidomme maa ganske vist altid indeholde afgørende Bestanddele af ikke-videnskabelig Karakter, og det er derfor forkasteligt at fremføre dem som objektive Sandheder, man kan forlange, alle skal bøje sig for. Forestillinger, som er paavirkede af Ønsker og Stemninger, kan ikke bruges som Bidrag til det Billede af Virkeligheden, Mennesker i Fællesskab opbygger og betegner som sandt, objektivt og videnskabeligt. Hvis man vil, kan man sige, at som videnskabelig Dom er det noget Vrøvl at paastaa, at Ananas smager godt, eller at det er forkasteligt at slaa Folk ihjel. Men Sproget har jo ogsaa andre Modi, som i dertil egnede Tilfælde er anvendelige og oplysende, blot det gøres klart, hvilken Slags Sprog man taler. Ideologiernes og Propagandaens Objektivisering af egne Anskuelser og Ønsker som for alle gyldige Sandheder fører imidlertid, som Geiger fremhæver, til Religionskrige, National- og Racekrig og Klassekamp, eller i mildere Tilfælde til vildledende Reklame.

Den Vej, Geiger ser hen til for at opnaa »en vis, alment overholdt mellem-menneskelig Leveorden, en *modus vivendi*«, er »den reflekterede Erkendelse af det gensidige Afhængighedsforhold selv. Heri adskiller den »sidste« Moral sig fra den »første«. Den primitive Moral beror paa naiv Efterligning af gængse Adfærdsmaader, Fremtidens Moral derimod paa bevidst Ind-ordning«.

Der tiltrænges en »folkelig Intellektualisering«. »De store politiske Ulykker, vor Tidsalder har oplevet, er netop Følger af, at der bestaar et skrigende Misforhold imellem det i høj Grad rationaliserede Livsapparat og Folkemassernes Sentimentalitet og emotionelle Ubeherskethed«. »Det er usandt, at »Menneskets Natur« trænger til alt det Vrøvl, og det er uærligt at paastaa det, naar man hidtil kun har flasket dem op med Æventyr, men aldrig har forsøgt det med nøgtern Tænkning«.

I Bogens Slutning trænger der gennem Værdinihilismen en Antydning af noget andet, hvad der virker mere overraskende paa Baggrund af Bogens tit noget kategorisk lydende Tekst end ud fra Kendskab til Forfatterens Personlighed. Han benægter her, at »Erkendelsen af den gensidige Afhængighed som Livsbetingelse er en egotistisk Bevæggrund. Den er tværtimod ensbetydende med Solidaritetsbegrebet . . . : Vi er i samme Baad.«

Mon vi ikke her har noget væsentligt? Det maa jo være et Vurderingssynspunkt, der skal lægges til Grund, naar det skal forklares, hvorfor »Moralforbistringen« fremstilles som »farlig«, og hvorfor en Udvej skal findes til Redning af Menneskeheden. Hvis Velfærd er det, der er paa Spil? Hvorfor bekymre sig? Og hvad har Geigers Handlingsmotiv været, naar han Livet igennem trods Forfølgelse og nu til sidst trods overvældende Arbejde kæmper mod de Ulykker, Ideologier og Propagandavrøvl og -usandfærdighed kan føre til?

Hvor det gælder konkret Vejledning for den enkeltes Handlen, er Geigers kortfattede Affejning af Velfærdstanken i de gamle Utilitaristers Formulering som tynd og intetsigende meget forstaaelig. Alligevel synes det en fra et Solidaritetssynspunkt i høj Grad prisværdig Bekymring for Menneskenes fremtidige Velfærd, der har drevet ham til Arbejde og Kamp. Naar det gælder mere omfattende og mindre personlige Problemer om Ordning af Samfundsforhold, er det ikke saa let at komme uden om en eller anden Formulering af fælles Vel og Nytte som sidste Argument.

Den lille Bog giver Billedet af Geiger som den alsidigt videnskabeligt funderede, gerne populariserende og vel ogsaa ved sit inspirerende Sprog noget propaganderende, lidenskabelige Forkæmper for Lidenskabsløshed. En klog Mand med en skarp Pen, men, for at ende med en Værdidom, ogsaa en god Mand.